

ВИСНОВОК

про наукову та практичну цінність дисертації

Лазаренко Валерії Олексіївни

на тему “Переконструювання просторової ідентичності внутрішньо переміщених осіб засобами ментального картографування”,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань
05 – соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 – психологія

1. Актуальність. Дисертація В.О. Лазаренко є роботою, у якій традиційна для соціальної психології тема ідентичності розглядається під цілком новим ракурсом, який, по суті, відкриває абсолютно нове і неосвоєне поле для наступних досліджень. Йдеться про просторовий аспект ідентичності, про визначення особою самої себе у місцевості, у просторі, в якому особа живе (спілкується, працює, відпочиває, розвивається, страждає та процвітає тощо). Звісно, що тема ця, як і будь-яка інша, є невичерпною, що, втім, не завадило здобувачці приступити до її вивчення. Варто відмітити наукову сміливість авторки, яка не лише поринула у тему просторової ідентичності, але й зосередилася на її вивченні із особами, які пережили (чи переживають) складні і травматичні періоди життя, пов’язані із переселенням унаслідок військової агресії Російської Федерації. А відтак, респонденти мали (чи мають) кризу і зміни у цій самій просторовій ідентичності.

У теоретичній частині дисертації авторка, систематизуючи роботи українських та зарубіжних науковців, здійснила покроковий аналіз основних категорій дослідження – просторової ідентичності ВПО, наративу як способу конструювання ідентичності та безпосередньо наративів місця і простору. Імпонує вправність дисертантки у виокремленні психологічної складової серед міждисциплінарних ідей з психогеографії та урбаністики, зокрема, ідей місцевої ідентичності, багатолокальності ідентичностей, міграції як динамічного процесу розриву ідентичності, дому як кіл ідентичності.

Наукова сміливість дисертантки проявляється і у виборі переважно якісних методів для емпіричного дослідження, що мав би неабияк загострити питання про репрезентативність. Утім, В.О. Лазаренко вдало аргументує доречність обраної композиції методів та впевнено посилається на існуючі дослідження, адаптуючи надійні та перевірені критерії аналізу до власного дослідження. “Якісність” роботи і поворот від питань “чому?” до “як?” видаються абсолютно виправданими і відчуваються ще з перших рядків, адже стиль викладу є дійсно оповідним, наративним, відповідним до сучасних тенденцій у психологічній науці.

2. Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Об’єктом дослідження Лазаренко В.О. стала просторова ідентичність внутрішньо переміщених осіб, предметом – переконструювання просторових ідентичностей засобами ментального картографування. Відповідно, робота тісно пов’язана із тематикою наукових досліджень Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, а саме із темою науково-дослідної роботи лабораторії психології мас та спільнот “Психологічні стратегії

адаптації спільноти до умов і наслідків воєнного конфлікту” (2016–2018 рр.), державний реєстраційний номер теми 0116U003300, та темою науково-дослідної роботи соціальної психології особистості “Соціально-психологічний супровід постраждалих від воєнних дій у період переходу до умов мирного життя”, (2019–2021 рр.), державний реєстраційний номер теми 0119U000141.

3. Наукова новизна отриманих результатів є безсумнівною, адже тема місця-яке-мені-належить, чи місця-якому-я-належу, або навіть місця-яке-є-я, як простору (просторів), із якими особистість себе ідентифікує (або ідентифікує їх із собою), є мало вивченою, оскільки ми маємо дуже мало даних про те, як відбувається “привласнення” місця, як вона вбудовується в структуру ідентичності, як особистість ідентифікує себе із територією та територію із собою. Ми дуже мало знаємо про те, як впливає зміна місця проживання зміну ідентичності, а відтак, на зміну особистості, адже особистість є те, що постійно конструюється, і зміни місця проживання однозначно ведуть до змін в особистості (або не ведуть, і тоді виникає цілий спектр нових феноменів, які ще належить дослідити).

Цілком погоджуємося із аналізом авторкою наукової новизни свого дослідження, в якому зазначена низка тез. Справді, вперше розкрито сутність наративів місця і простору внутрішньо переміщених осіб за допомогою методу ментального картографування, пояснено особливості привласнення простору (через досвід, отриманий завдяки практикам повсякденності, що перетворюють незнайомий простір на знайомий) і переживання дому (передусім переосмислення поняття “дім” внаслідок переселення та конструювання відчуття власної “бездомності”) особами, що зазнали просторової травми переселення. Визначено специфіку просторової ідентифікації ВПО через особливості картографування та привласнення простору. Визначено і психологічний зміст наявних просторових ідентичностей ВПО, уявлення про процес наративізації як засобу соціально-психологічної адаптації особи до наслідків травматичних подій та конструювання власної ідентичності. Поглиблено уявлення про різноманіття досвіду переселення та особливості переживання травматичних подій переміщеними особами.

4. Теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Здобувачка вибудовує своє дослідження на основі аналізу численних наукових підходів, що демонструє не тільки широку обізнаність з результатами як фундаментальних, так і найновіших наукових досліджень, а й дозволяє гідно доповнити дослідницький фонд серед європейських, американських та українських науковців власними результатами.

Цінним є те, що дисертантка розглядає зміни у просторовій ідентичності через наратив. Наративізація справді виглядає дуже добрим пояснювальним конструктом для опису змін, які відбуваються у просторовій ідентичності (або не відбуваються з різних причин). Так само, використання поняття наративу дозволяє вийти на практичне застосування результатів наукового дослідження.

Фокус на просторовій ідентичності при роботі психолога із особами, які зазнали переміщення, міграції, та й іншого типу травм, може допомогти у здійсненні фасилітації посттравматичного зростання, оптимізації процесів адаптації, які, по суті, є тими ж процесами переконструювання особистості. Також видається надзвичайно ресурсним застосування методу ментального картографування і як діагностичного, і як трансформаційного, з його мінімальною інвазивністю, аби не ретравмувати потенційних користувачів. Звісно, що результати роботи також можуть лягти в основу майбутніх програм соціальної адаптації, тренінгових курсів та просвітницьких заходів тощо.

Окремо слід відзначити стиль написання роботи. Дисертантка вдало поєднує грамотний науковий стиль мовлення із елементами оповіді, що цілком впливає із зазначеного фокусу на наративізації як дослідницькому методі. Обраний стиль написання роботи дозволяє відстежувати зміни ідентичності респондентів дослідження та емоційно залучитись у проблематику роботи, проте не виходить за межі академічної стилістики.

5. Використання результатів роботи. Матеріали дисертації пройшли апробацію на 5 міжнародних та одній Всеукраїнській науковій конференції; трьох міжнародних наукових школах та міжнародному воркшопі для молодих науковців; на відкритих лекціях та колоквиумах в Арктичному університеті Норвегії, Університеті Західної Богемії, Університеті міста Байройт; під час наукових стажувань на базі Арктичного університету Норвегії (м. Тромсе, Норвегія, січень – березень 2018), та Університету м. Байройт (Німеччина, жовтень 2018 – березень 2019) в рамках грантової підтримки досліджень DAAD.

6. Особиста участь автора в одержанні наукових та практичних результатів, що викладені в дисертаційній роботі, засвідчена активною присутністю у науковій спільноті та підтверджена відповідними документами.

Дисертаційна робота виконана в лабораторії психології мас і спільнот Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, науковий керівник – Коробка Лариса Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії.

Розглянувши звіт подібності щодо перевірки на плагіат, рецензенти дійшли висновку, що дисертаційна робота Лазаренко В.О. є результатом самостійних досліджень здобувача і не містить елементів плагіату та запозичень. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

7. Перелік публікацій за темою дисертації із зазначенням особистого внеску здобувача.

За результатами досліджень опубліковано 13 одноосібних наукових праць, у тому числі, 5 статей у наукових фахових виданнях (з них 2 статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до ОЕСР та/або Європейського Союзу – наукометричної бази Scopus), 8 тез доповідей в збірниках матеріалів конференцій.

А) Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Лазаренко, В. О. (2017). Наратив як засіб переосмислення життєвих подій у контексті проблеми адаптації особи до наслідків воєнного конфлікту. *Проблеми політичної психології*, 5(19), 25-33.

2. Лазаренко, В. О. (2018) Особливості картографічної візуалізації наративів місця проживання як засобу дослідження просторової ідентичності внутрішньо переміщених осіб. *Проблеми політичної психології*, 7 (21), 96-113.

3. Lazarenko, V. (2019). Conflict in Ukraine: multiplicity of narratives about the war and displacement. *European Politics and Society*, 20:5, 550-566. <https://doi.org/10.1080/23745118.2018.1552108>. (Scopus)

4. Lazarenko, V. (2019). Mapping displacement: The potential of using psychogeographical methodology to explore the socio-psychological meanings of displacement. *Problems of Political Psychology*, 22 (1), 49-63. <https://doi.org/10.33120/popp-Vol22-Year2019-28>.

5. Lazarenko, V. (2020). Mapping identities: Narratives of displacement in Ukraine. *Emotion, Space and Society*, 35, 100674. <https://doi.org/10.1016/j.emospa.2020.100674>. (Scopus)

Б) Опубліковані праці апробаційного характеру:

6. Лазаренко, В.О. (2017). Просторові наративи як засіб адаптації внутрішньо переміщених осіб: теоретичний аспект, Всеукраїнська науково-практична конференція «Інтегративна психологія: теорія і практика», Запоріжжя, 12-13 квітня 2017, заочна форма участі із публікацією матеріалів.

7. Lazarenko, V. (2017). Narratives vs. Psychological Violence: Case of Ukrainian IDPs, II Interpersonal Violence Interventions Conference – Social and Cultural Perspectives, м. Ювяскюля, Фінляндія, 10-12 червня 2017, очна участь із доповіддю на секції.

8. Лазаренко, В. О. (2018). Сімейні наративи: переосмислення досвіду переселення, Сімейна політика в Україні: проблеми і перспективи розвитку, Київ, 4 квітня 2018, очна участь із доповіддю на пленарному засіданні.

9. Lazarenko, V. (2018). Shared Transport, Unshered Space: The Mobilities of Internally Displaced People in Ukraine, Spatial Dynamics of Informal and Shared Mobilities Conference, м. Берлін, Німеччина, 8-10 листопада 2018, очна участь із доповіддю на секції.

10. Lazarenko, V. (2019). Place(less)-Based Identities in Times of Conflict, Critical Interdisciplinary Conference on Studying Peace from Below, м. Тромсе, Норвегія, 5-6 вересня 2019, очна участь із доповіддю на пленарному засіданні.

11. Lazarenko, V. (2019). Place(less)-Based Identities in Times of Transition, Cities After Transition Conference, м. Белград, Сербія, 25-29 вересня 2019, очна участь із доповіддю на секції.

12. Лазаренко, В. О. (2019). Дослідження просторових ідентичностей внутрішньо переміщених осіб за допомогою картографічної візуалізації наративів місця проживання: перші результати дослідження, II Усеукраїнський конгрес із соціальної психології «Соціальна психологія

сьогодні: здобутки і перспективи», Київ, 7-8 листопада 2019, очна участь із доповіддю на секції.

13. Lazarenko, V. (2019). The Role of Agency and Subjectivity in Integration of Displaced People into Host Communities, II Усеукраїнський конгрес із соціальної психології «Соціальна психологія сьогодні: здобутки і перспективи», Київ, 7-8 листопада 2019, доповідь на міжнародному симпозіумі «Сучасні суспільні трансформації: виклики і ресурси адаптації».

Отже, вважаємо, що дисертаційна робота Лазаренко В.О. «Переконструювання просторової ідентичності внутрішньо переміщених осіб засобами ментального картографування», яка подана на здобуття ступеня доктора філософії, за своїм науковим рівнем та практичною цінністю, змістом та оформленням повністю відповідає вимогам пп. 9, 10, 11 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167, та відповідає напрямку наукового дослідження освітньо-наукової програми Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Це дозволяє рекомендувати дисертаційну роботу до захисту.

Рецензенти:

доктор психологічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
лабораторії соціальної психології
особистості Інституту соціальної та
політичної психології НАПН України

В. О. Климчук

кандидат психологічних наук,
завідувач лабораторії соціальної психології
особистості Інституту соціальної та
політичної психології НАПН України

М. С. Дворник